

UCHWAŁA

składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego

Dnia 20 listopada 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

Prezes SN Tadeusz Ereciński (przewodniczący)
SSN Teresa Bielska-Sobkowicz
SSN Jacek Gudowski
SSN Halina Kiriło
SSN Maciej Pacuda
SSN Krzysztof Staryk
SSN Karol Weitz (sprawozdawca)

na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 20 listopada 2015 r.,
przy udziale prokuratora Prokuratury Generalnej Wojciecha Kasztelana,
po rozstrzygnięciu zagadnienia prawnego przedstawionego
przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego
we wniosku z dnia 16 lutego 2015 r., BSA I-4110-1/15,

"Czy wpis uznanego za niedozwolone postanowienia wzorca umowy do rejestru, o którym mowa w art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c., powoduje, że przewidziana w art. 479⁴³ k.p.c. rozszerzona skuteczność prawomocnego wyroku będącego podstawą tego wpisu stoi na przeszkodzie postępowaniu w przedmiocie kontroli postanowienia tej samej treści, zawartego w innym wzorcu umowy, stosowanym przez przedsiębiorcę, przeciwko któremu został wydany ten wyrok, bądź przez innego przedsiębiorcę?"

podjął uchwałę:

1. Prawomocność materialna wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone wyłącza powództwo o uznanie za niedozwolone postanowienia tej samej treści normatywnej, stosowanego przez przedsiębiorcę

pozwanego w sprawie, w której wydano ten wyrok (art. 365 i 366 k.p.c.).

2. **Prawomocność materialna wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone - także po wpisaniu tego postanowienia do rejestru (art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c.) - nie wyłącza powództwa o uznanie za niedozwolone postanowienia tej samej treści normatywnej, stosowanego przez przedsiębiorcę niebędącego pozwanym w sprawie, w której wydano ten wyrok (art. 365 i 366 w związku z art. 479⁴³ k.p.c.).**

UZASADNIENIE

Przedstawiając do rozstrzygnięcia przytoczone na wstępie zagadnienie prawne Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego wskazał, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego, Sądu Apelacyjnego w Warszawie i Sądu Okręgowego w Warszawie - Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów ujawniły się rozbieżności dotyczące podmiotowych i przedmiotowych granic przewidzianej w art. 479⁴³ k.p.c. rozszerzonej prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone. W aspekcie podmiotowym rozbieżności dotyczą tego, czy prawomocność ta działa przeciwko wszystkim przedsiębiorcom stosującym takie postanowienie w swoich wzorcach, czy też tylko przeciwko temu przedsiębiorcy, przeciwko któremu zapadł wyrok. Nie ma tylko wątpliwości, że działa ona na rzecz każdego podmiotu, który mógłby wytoczyć powództwo przeciwko danemu przedsiębiorcy, choćby nie brał udziału w prawomocnie zakończonym postępowaniu. W aspekcie przedmiotowym nie ma zgody co do tego, czy skutki prawomocności materialnej obejmują tylko klauzulę zawartą w konkretnym wzorcu, poddaną ocenie w postępowaniu, czy też rozciągają się także na zawarte w innych wzorcach postanowienia tej samej treści (identycznie brzmiące lub - mimo odmiennego brzmienia - tożsame treściowo), względnie nawet postanowienia podobne.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Wprowadzone ustawą z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za produkt (Dz.U. Nr 22, poz. 271) postępowanie w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone (art. 479³⁶ - 479⁴⁵ k.p.c.) służy abstrakcyjnej kontroli postanowień wzorców umowy. Kontrola ta zmierza do oceny postanowień wzorca w oderwaniu od okoliczności konkretnego przypadku (*in abstracto*) i ma skłaniać przedsiębiorcę - w razie uznania ich za nieuczciwe - do zaniechania ich stosowania. Chroni nie interes indywidualny, lecz zbiorowy interes konsumentów. Kontrola abstrakcyjna jest odpowiedzią na niedoskonałości kontroli incydentalnej nieuczciwych klauzul umownych, do której dochodzi w postępowaniach

indywidualnych. Ustanowienie postępowania, w którym realizowana jest kontrola abstrakcyjna, służy transpozycji art. 7 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz. Urz. WE L 95 z dnia 21 kwietnia 1993 r., s. 29 ze zm.; polskie wydanie specjalne Dz. Urz. UE: rozdział 15, t. 2, s. 288, dalej: „dyrektywa 93/13”).

W razie uwzględnienia powództwa o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone sąd w sentencji wyroku przytacza treść postanowień wzorca umowy uznanych za niedozwolone i zakazuje ich wykorzystywania (art. 479⁴² § 1 k.p.c.). Odpis prawomocnego wyroku uwzględniającego powództwo przesyła Prezesowi Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (dalej: „Prezes”), który prowadzi jawny rejestr postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone (art. 479⁴⁵ § 1-3 k.p.c.). Prawomocny wyrok uwzględniający powództwo ma skutek wobec osób trzecich od chwili wpisania uznanego za niedozwolone postanowienia wzorca umowy do tego rejestru (art. 479⁴³ k.p.c.). Sąd zarządza publikację każdego prawomocnego wyroku w Monitorze Sądowym i Gospodarczym (art. 479⁴⁴ § 1 k.p.c.). W zakresie, w którym w przepisach o postępowaniu w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone brak regulacji szczególnych, stosuje się ogólne przepisy o wyrokach, w tym o ich prawomocności materialnej (art. 365 § 1 i art. 366 k.p.c.).

W związku ze skutkami kontroli abstrakcyjnej postanowień wzorców umów pozostaje problematyka zakazu stosowania praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów polegającej na stosowaniu postanowień wzorców umów wpisanych do rejestru postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone (art. 24 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r., poz. 184, dalej: „u.o.k.k.”). W przedmiocie tego zakazu, o środkach mających służyć usunięciu skutków naruszenia zbiorowych interesów konsumentów i karach pieniężnych za stosowanie praktyki orzeka Prezes decyzją administracyjną (por. 26 i art. 106 ust. 1 pkt 4 u.o.k.k.), od której przysługuje odwołanie do Sądu Okręgowego w Warszawie - Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (art. 81 ust. 1 u.o.k.k. i art. 479²⁸ § 1 pkt 1 k.p.c.), rozpatrywane w postępowaniu w sprawach z zakresu ochrony konkurencji (art. 479²⁸-479³⁵ k.p.c.).

Rozwiązania w zakresie zwalczania praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów polegającej na stosowaniu postanowień wzorców umów wpisanych do rejestru postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone służyły transpozycji dyrektywy 98/27/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 maja 1998 r. w sprawie nakazów zaprzestania szkodliwych praktyk w celu ochrony interesów konsumentów (Dz.Urz. WE L 166 z dnia 11 czerwca 1998 r., s. 51, ze zm.; polskie wydanie specjalne Dz.Urz. UE: rozdział 15, t. 4, s. 43), zastąpionej dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/22/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie nakazów zaprzestania szkodliwych praktyk w celu ochrony interesów konsumentów (wersja skodyfikowana) (Dz.Urz. UE L 110 z dnia 1 maja 2009 r., s. 30 ze zm., dalej: „dyrektywa 2009/22”).

Tylko w postępowaniu w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone realizowana jest kontrola abstrakcyjna postanowień wzorców umów, podczas gdy w postępowaniu w sprawach takich praktyk chodzi o sankcjonowanie praktyk naruszających zbiorowe interesy konsumentów, w tym także praktyki polegającej na stosowaniu postanowień wzorców umów wpisanych - w następstwie kontroli abstrakcyjnej - do rejestru postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone. Przedmiotowy i podmiotowy zakres skutków uznania postanowienia wzorca umowy za niedozwolone w ramach kontroli abstrakcyjnej pozostaje zatem w związku z przedmiotowym i podmiotowym zakresem zakazu stosowania praktyki określonej w art. 24 ust. 2 pkt 1 u.o.k.k. (por. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2006 r., III SZP 3/06, OSNP 2007, nr 1-2, poz. 35, i z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 73/13, OSNC 2014, nr 10, poz. 97; odmiennie w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2008 r., III CZP 80/08, OSNC 2009, nr 9, poz. 119).

2. Kwestia zakresu przedmiotowego i podmiotowego skutków prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone była niejednokrotnie podejmowana w judykaturze i nauce. W obu tych aspektach - przedmiotowym i podmiotowym - jej ocena wywołuje istotne rozbieżności.

Granice przedmiotowe prawomocności materialnej omawianego wyroku są ujmowane albo wąsko, tj. z ograniczeniem do konkretnego postanowienia zawartego w konkretnym wzorcu umowy (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2008 r., III CZP 80/08, OSNC 2009, nr 9, poz. 119, oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 30 maja 2014 r., III CSK 204/13, nie publ., z dnia 13 maja 2010 r., III SK 29/09, nie publ., i z dnia 20 września 2013 r., II CSK 708/12, nie publ.), albo szerzej, tj. z rozciągnięciem na postanowienia o treści tożsamej z treścią lub zbliżonej do treści postanowienia uznanego za niedozwolone, jeżeli ich stosowanie wywiera taki sam skutek, jak stosowanie postanowienia uznanego za niedozwolone (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2006 r., III SZP 3/06, OSNP 2007, nr 1-2, poz. 35 oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2007 r., I CSK 117/07, nie publ., z dnia 12 kwietnia 2011 r., III SK 44/10, OSNP 2012, nr 9-10, poz. 132, i z dnia 14 lutego 2012 r., III SK 32/11, nie publ.). Podejście węższe, odwołujące się do brzmienia art. 365 § 1 i art. 366 k.p.c., zakłada, że za przedmiot postępowania prowadzonego na podstawie przepisów art. 479³⁶-479⁴⁵ k.p.c. należy uznać konkretne postanowienie z konkretnego wzorca umowy, a nie postanowienie umowne w ogóle. Prawomocność materialna wyroku może więc rozciągać się tylko na to konkretne postanowienie. Przy podejściu szerszym akcentuje się wzgląd na efektywność ochrony prawnej w ramach kontroli abstrakcyjnej. Przyjęcie stanowiska, że dokonanie jakichkolwiek zmian w postanowieniu uznanym wcześniej za niedozwolone, choćby o charakterze kosmetycznym, implikuje konieczność wytaczania kolejnego powództwa o uznanie również „zmienionego” postanowienia za niedozwolone, czyniłoby tę ochronę często iluzoryczną, gdyż ułatwiałoby obchodzenie jej skutków. Oba stanowiska mają odzwierciedlenie w doktrynie.

W przypadku ustanowionej w art. 479⁴³ k.p.c. rozszerzonej - pod względem podmiotowym - prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone rozbieżności wywołuje to, czy rozszerzenie tej prawomocności działa jednokierunkowo (jednostronnie), tj. tylko na rzecz wszystkich osób trzecich, w tym każdego podmiotu, który zgodnie z art. 479³⁸ k.p.c. może wytoczyć powództwo w danej sprawie, a nie występował po stronie powodowej w prawomocnie zakończonym

postępowaniu (uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2008 r., III CZP 80/08, OSNC 2009, nr 9, poz. 119, i z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 73/13, OSNC 2014, nr 10, poz. 97, oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 2010 r., III SK 29/09, nie publ., z dnia 12 kwietnia 2011 r., III SK 44/10, OSNP 2012, nr 9-10, poz. 132, z dnia 20 września 2013 r., II CSK 708/12, nie publ., z dnia 23 października 2013 r., IV CSK 142/13, nie publ., z dnia 12 lutego 2014 r., III SK 18/13, nie publ., i z dnia 30 maja 2014 r., III CSK 204/13, nie publ.), czy też dwukierunkowo (dwustronnie), tj. również przeciwko wszystkim osobom trzecim, zatem także przeciwko wszystkim innym przedsiębiorcom niż przedsiębiorca, który był w danej sprawie pozwany (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2006 r., III SZP 3/06, OSNP 2007, nr 1-2, poz. 35, wyroki Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2006 r., III SK 7/06, OSNP 2007, nr 13-14, poz. 207, z dnia 5 czerwca 2007 r., I CSK 117/07, nie publ. i z dnia 11 października 2007 r., III SK 19/07, nie publ., oraz postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2012 r., III SK 32/11, nie publ., z dnia 19 marca 2014 r., I CSK 20/14, nie publ., z dnia 22 lipca 2014 r., I CSK 376/14, nie publ., z dnia 6 sierpnia 2014 r., I CSK 653/13, nie publ., i z dnia 14 stycznia 2015 r., I CSK 124/14, nie publ.). Zapatrywania nauki są podzielone w podobny sposób.

Na rzecz stanowiska o jednokierunkowym działaniu rozszerzonej podmiotowo prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie danego postanowienia wzorca umowy za niedozwolony podnosi się, że art. 479⁴³ k.p.c. - jako wyjątek od zasady działania prawomocności materialnej wyroków *inter partes* - należy wyklądać zważając, oraz że wzgląd na ochronę konsumentów w świetle dyrektywy 93/13 nie uzasadnia rozciągnięcia tej prawomocności na przedsiębiorców, którzy nie występowali po stronie pozwanej. Co więcej, przepis art. 7 ust. 3 dyrektywy 93/13, wymagający, aby prawo krajowe umożliwiało łączne pozwanie więcej niż jednego przedsiębiorcy, byłby zbędny przy przyjęciu, że wyrok wydany przeciwko jednemu przedsiębiorcy miałby wywoływać skutki także wobec przedsiębiorców niebiorących udziału w postępowaniu. Wskazuje się również, że rozciągnięcie prawomocności materialnej przeciwko przedsiębiorcom, którzy nie uczestniczyli w postępowaniu, stanowiłoby ograniczenie ich prawa do obrony i prawa do wysłuchania, a tym

samym realizacji prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji). Argumentuje się wreszcie, że tak szerokie znaczenie „skutku wobec osób trzecich”, o którym mowa w art. 479⁴³ k.p.c., prowadziłoby do nadania wyrokowi charakteru normy generalnej, czyli zrównania go z normą prawną, co byłoby sprzeczne z zamkniętym katalogiem źródeł prawa (art. 87 Konstytucji).

Zapatrywanie, że rozszerzona podmiotowo prawomocność materialna wyroku, ustanowiona w art. 479⁴³ k.p.c., działa dwukierunkowo, wspierane jest brzmieniem tego przepisu, który nie ogranicza działania przewidzianych w nim skutków do określonej kategorii podmiotów i nie zawiera zastrzeżenia, że chodzi o skutki tylko „na rzecz” osób trzecich. Wskazuje się, że takie szerokie ujmowanie granic podmiotowych prawomocności materialnej wyroku wzmacnia skuteczność i efektywność abstrakcyjnej kontroli klauzul abuzywnych oraz pozwala na uniknięcie prowadzenia kilku postępowań w odniesieniu do identycznych postanowień wzorców umów stosowanych przez różnych przedsiębiorców, z których każde musiałoby się zakończyć identycznym rozstrzygnięciem. Podnosi się też, że przyjęcie skuteczności *erga omnes* w ujęciu dwukierunkowym nie oznacza, iż na skutek wyroku sądowego i wpisania zakwestionowanej klauzuli umownej do rejestru dochodzi do ustanowienia normy generalnej i abstrakcyjnej. Nie ma tu mowy o prawotwórczej działalności sądu, lecz dochodzi do klasycznego stosowania prawa; z woli ustawodawcy prawomocny wyrok stwierdzający uznanie danego postanowienia wzorca umowy za niedozwolone ma, po wpisaniu do rejestru, skutek wobec osób trzecich.

Problem zakresu skutków ochrony prawnej udzielonej w ramach abstrakcyjnej kontroli postanowień wzorców umowy podjęty został przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej jako Trybunał) w wyroku z dnia 26 kwietnia 2012 r., C-472/10, w sprawie Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság p. Invitel Távközlési Zrt (www.eur-lex.europa.eu). Trybunał uznał, że zgodna z art. 6 ust. 1 w zw. z art. 7 ust. 1 i 2 dyrektywy 93/13 jest regulacja krajowa rozciągająca skutki stwierdzenia - w postępowaniu zmierzającym do kontroli abstrakcyjnej - nieważności abuzywnej klauzuli umownej zawartej we wzorcu umowy konsumenckiej na ogół konsumentów, którzy zawarli z przedsiębiorcą pozwanym w takim postępowaniu umowę, do której stosuje się ten sam wzorzec umowy,

w tym konsumentów, którzy nie byli stronami przedmiotowego postępowania. Wyrok ten przesądza, że wymaganiom dyrektywy 93/13 odpowiada rozciągnięcie prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone na każdego z konsumentów, którzy zawarli umowy z pozwanym przedsiębiorcą z zastosowaniem zakwestionowanego postanowienia wzorca umowy, choćby nie uczestniczyli w postępowaniu przeciw temu przedsiębiorcy. W świetle wyroku Trybunału otwarta pozostaje kwestia, jak - z punktu widzenia dyrektywy 93/13 - należy ocenić konkurujące ze sobą kierunki wykładni art. 479⁴³ k.p.c. co do tego, przeciwko komu działa prawomocność materialna wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone.

Tym założeniem kierował się Sąd Apelacyjny w Warszawie, przedstawiając postanowieniem z dnia 19 listopada 2014 r., VI ACa 165/14, Trybunałowi pytanie o zgodność z art. 6 ust. 1 i art. 7 dyrektywy 93/13 w związku z art. 1 i 2 dyrektywy 2009/22 rozwiązania prawa krajowego przewidującego, że stosowanie postanowienia wzorca umowy o treści tożsamej z treścią postanowienia uznanego za niedozwolone w postępowaniu zmierzającym do kontroli abstrakcyjnej przez przedsiębiorcę, który nie brał udziału w tym postępowaniu, jest praktyką naruszającą zbiorowe interesy konsumentów. Pytanie to jest aktualne przy założeniu, że wynikająca z art. 479⁴³ k.p.c. rozszerzona podmiotowo prawomocność materialna wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone działa nie tylko przeciwko pozwanemu przedsiębiorcy, ale także każdemu innemu przedsiębiorcy, oraz że pod względem przedmiotowym prawomocność materialna takiego wyroku obejmuje nie tylko konkretne uznane za niedozwolone postanowienie konkretnego wzorca umowy, lecz również każde inne tożsame treściowo postanowienie wzorca umowy, a ponadto że przedmiotowy i podmiotowy zakres skutków uznania postanowienia wzorca umowy za niedozwolone w ramach kontroli abstrakcyjnej determinuje przedmiotowy i podmiotowy zakres działania zakazu stosowania praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumenta określonej w art. 24 ust. 2 pkt 1 u.o.k.k.

3. Postępowanie uregulowane w art. 479³⁶-479⁴⁵ k.p.c. służące abstrakcyjnej kontroli postanowień wzorców umów nie jest typowym postępowaniem procesowym

zmierzającym bezpośrednio do ochrony praw indywidualnych podmiotów, lecz ma na celu ochronę zbiorowego interesu konsumentów jako elementu interesu publicznego, wpływając również na sytuację prawną poszczególnych podmiotów. Wprowadzenie tego postępowania do polskiego porządku prawnego stanowi wykonanie obowiązku transpozycji rozwiązań prawa Unii Europejskiej dotyczących ochrony konsumentów przed nieuczciwymi klauzulami umownymi w tym zakresie, w którym prawo to obliguje państwa członkowskie do zapewnienia stosownych i skutecznych środków zapobiegających stałemu stosowaniu takich klauzul przez udostępnienie określonym podmiotom postępowania, w którym klauzule te poddawane są weryfikacji (art. 7 ust. 1 i 2 dyrektywy 93/13). Zarówno szczególny charakter omawianego postępowania, jak i jego wyznaczone prawem unijnym ramy wpływają na stosowanie przyjętych w nim rozwiązań procesowych.

Rozstrzygane zagadnienie prawne dotyczy skutków ochrony prawnej udzielonej w wyniku abstrakcyjnej kontroli nieuczciwych postanowień umownych, wynikających z prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone. Chociaż Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego sformułował zagadnienie w sposób sugerujący, że ogranicza się ono do negatywnego działania prawomocności materialnej jako przeszkody procesowej (powaga rzecz osądzonej - *ne bis in idem*; art. 366 k.p.c.), to jednak - zakładając, że co do zasady granice przedmiotowe i podmiotowe prawomocności materialnej wyroku należy określać równolegle w płaszczyźnie negatywnej i płaszczyźnie pozytywnej jako mocy wiążącej (art. 365 § 1 k.p.c.; por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2003 r., III CZP 95/03, OSNC 2005, nr 2, poz. 25) - trzeba uznać, że zagadnienie to ma analogiczne znaczenie z punktu widzenia granic skutków mocy wiążącej.

Działanie prawomocności materialnej wyroku w płaszczyźnie negatywnej - w jej granicach przedmiotowych i podmiotowych - oznacza wyłączenie ponownego postępowania w sprawie prawomocnie osądzonej (*eadem rem*). Dotyczy tego pytanie, czy dopuszczalne jest ponowne postępowanie o uznanie za niedozwolone tego samego postanowienia wzorca umowy albo postanowienia wzorca umowy tej samej treści, co postanowienie wzorca umowy uznane za niedozwolone i wpisane do rejestru, o którym mowa w art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c., wszczęte z powództwa

tego samego albo innego podmiotu przeciwko temu samemu albo innemu podmiotowi. Działanie prawomocności materialnej wyroku w płaszczyźnie pozytywnej - w jej granicach przedmiotowych i podmiotowych - oznacza zaś związanie oceną kwestii (*eadem questio*), która w poprzednim postępowaniu była przedmiotem rozstrzygnięcia. Dotyczy tego pytanie o skutek prejudycjalny wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone dla oceny innego postanowienia umownego powielającego postanowienie objęte tym wyrokiem i wpisane do rejestru, o którym mowa w art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c., lub identyczne z nim w treści, w indywidualnych postępowaniach, służących kontroli incydentalnej, pomiędzy podmiotami prawomocnie zakończonego postępowania o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone, w którym zapadł ten wyrok, albo pomiędzy innymi podmiotami.

Należy dodać, że działanie prawomocności materialnej w aspekcie mocy wiążącej nie może oznaczać bezpośredniej ingerencji w indywidualne stosunki materialnoprawne, lecz tylko konieczność uznania - w przypadku sporu na tle takich stosunków - że dane postanowienie umowne powielające postanowienie wzorca umowy uznane za niedozwolone i wpisane do rejestru, o którym mowa w art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c., lub postanowienie identyczne z nim w treści, jest niedozwolone (por. też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2013 r., II CSK 708/12, nie publ.). Rozwiązanie to - kierunkowo - mieści się w ramach wynikających z dyrektywy 93/13 oraz odpowiada płynącym z nich wymaganiom w ujęciu Trybunału (wyrok w sprawie *Invitel*).

4. Przechodząc do przedmiotowych granic prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie określonego postanowienia wzorca umowy za niedozwolone należy stwierdzić, że zagadnienia tego nie dotyczy art. 479⁴³ k.p.c., odnoszący się do podmiotowych granic prawomocności materialnej takiego wyroku. Miarodajne są tu więc regulacje wyznaczające przedmiotowe granice prawomocności materialnej w ogólności (art. 365 § 1 i art. 366 k.p.c.). Wynika z nich, że w ujęciu przedmiotowym prawomocność materialna obejmuje to, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia. Do wskazania granic przedmiotowych prawomocności materialnej decydujące jest

więc żądanie, o którym sąd rozstrzygnął, w związku z podstawą tego żądania, przez którą rozumieć należy (tylko) podstawę faktyczną. Podejście to ukształtowane jest - również w jego warstwie normatywnej - na tle sporów o ochronę praw indywidualnych, u podłoża których leży twierdzenie o istnieniu, skonkretyzowanych pod względem prawnym i faktycznym, relacji między stronami procesu, niemniej wynika z niego, uogólniając, że przedmiotowe granice prawomocności materialnej są zdeterminowane - co do zasady - przedmiotem procesu, o którym rozstrzygnął sąd w wyroku.

W postępowaniu o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone żądanie zmierza do kontroli konkretnego postanowienia wzorca umowy. Przyjmuje się w związku z tym, że powód powinien powołać w pozwie postanowienie wzorca, które ma zostać poddane kontroli, określając je przez przytoczenie jego brzmienia i wskazanie wzorca, z którego pochodzi. Koresponduje z tym art. 479⁴² k.p.c. przewidujący, że w razie uwzględnienia powództwa sąd w sentencji wyroku przytacza treść postanowień wzorca umowy uznanych za niedozwolone i zakazuje ich wykorzystywania, a także art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c., stanowiący, że Prezes prowadzi rejestr postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone. Przedmiot procesu w postępowaniu uregulowanym w art. 479³⁶-479⁴⁵ k.p.c. stanowi żądanie dotyczące skonkretyzowanego wzorcowego postanowienia umownego, o którego nieuczciwym (niedozwolonym) charakterze sąd ma rozstrzygnąć. Przedmiot ten nie jest kształtowany przez twierdzenia strony powodowej o skonkretyzowanych indywidualnie relacjach między stronami postępowania, lecz przez twierdzenia o niedozwolonym charakterze kwestionowanego postanowienia wzorca umowy, które wykorzystuje pozwany przedsiębiorca.

Postanowienie wzorca jest konkretyzowane przez swoją treść normatywną, ustalaną na podstawie jego brzmienia, ewentualnie w powiązaniu z innymi postanowieniami wzorca, a nie przez samo to brzmienie i jego językowy kontekst w ramach wzorca. Chociaż ta treść normatywna odzwierciedlona jest w żądaniu i sentencji wyroku za pomocą konkretnego sformułowania, to jednak pozostaje ono tylko jej nośnikiem, natomiast w sensie materialnym stwierdzenie niedozwolonego charakteru i zakaz wykorzystywania mają za przedmiot właśnie

tę treść. Przedmiotem uznania za niedozwolone i zakazu wykorzystywania jest więc postanowienie w ujęciu materialnym, a nie formalnym. Nie chodzi o postanowienie o określonym brzmieniu, łącznie z językowym kontekstem wzorca, ale o wysłowioną w nim, przy uwzględnieniu normatywnego kontekstu wzorca umowy, skonkretyzowaną treść normatywną, tj. normę lub jej element, określające prawa lub obowiązki stron. Oznacza to, że pod względem przedmiotowym sąd rozstrzyga o niedozwolonym charakterze postanowienia, które ma daną treść normatywną, wynikającą z przytoczonego jego brzmienia i językowego kontekstu wzorca, w związku z czym ewentualne zmiany tego brzmienia i kontekstu nie wymykają się spod zakresu działania wyroku dopóty, dopóki nie mają wpływu na tę normatywną treść, gdyż zachowuje ona swoją tożsamość. Tożsamość ta jest zachowana, gdy zmiany językowe brzmienia postanowienia nie mają znaczenia normatywnego albo jest ono pomijalne.

Podobnie jest ze zmianą pozostałych części wzorca. W razie zmiany wzorca, z którego pochodzi postanowienie uznane za niedozwolone, postanowienie umieszczone w zmienionym wzorcu jest tożsame z postanowieniem uznanym za niedozwolone tylko wtedy, gdy zmiany wzorca nie wpłynęły lub wpłynęły wyłącznie pomijalnie na treść normatywną postanowienia. O zachowaniu tożsamości nie można jednak mówić, gdy zmiany brzmienia postanowienia lub językowego kontekstu wzorca pociągają za sobą zmianę treści normatywnej postanowienia, w szczególności prowadzą do tego, że jest ona jedynie podobna do treści normatywnej postanowienia uznanego za niedozwolone.

Przyjęcie zapatrywania, że przedmiotowe granice prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone obejmują postanowienie o konkretnej normatywnej treści, wyrażonej za pomocą określonego lub tożsamego treściowo sformułowania w tym samym lub innym wzorcu, powoduje, iż w praktyce, w ramach różnych postępowań, w tym postępowań indywidualnych między podmiotami objętymi podmiotowymi granicami prawomocności materialnej takiego wyroku lub postępowań przed Prezesem w sprawach dotyczących zakazu praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumenta określonej w art. 24 ust. 2 pkt 1 u.o.k.k, może zachodzić potrzeba oceny tożsamości normatywnej postanowienia uznanego

za niedozwolone i postanowienia ocenianego w danym postępowaniu. Sytuacja taka nie jest z punktu widzenia funkcjonowania systemu procesowego niczym szczególnym, lecz jedynie przykładem oceny tożsamości przedmiotowej spraw załatwianych w różnych postępowaniach - w kontekście prawomocności materialnej w aspekcie negatywnym - albo tożsamości przedmiotowej sprawy załatwionej w jednym postępowaniu z kwestią prejudycjalną rozpatrywaną w innym postępowaniu, a więc w kontekście prawomocności materialnej w aspekcie pozytywnym. Cechą szczególną natury ilościowej jest to, że konieczność oceny tożsamości normatywnej postanowienia uznanego za niedozwolone i postanowienia ocenianego w danym indywidualnym postępowaniu może potencjalnie dotyczyć zdecydowanie większej liczby przypadków niż ma to z reguły miejsce w kontekście innych wypadków oceny granic przedmiotowych prawomocności materialnej wyroków.

Łączenie przedmiotowych granic prawomocności materialnej wyroku, który stwierdza abuzywność postanowienia wzorca umowy, z jego treścią normatywną, a nie jego brzmieniem, należy racjonalizuje działanie skuteczności takiego wyroku i pozwala na uniknięcie sytuacji, w których konieczne byłoby wszczynanie - nawet w tym samym układzie podmiotowym - kolejnych postępowań o uznanie za niedozwolone postanowień wzorca umowy mających wprowadzić nieco odmienne brzmienie, ale w tym samym lub zmienionym kontekście wzorca wyrażających tożsamą treść normatywną, w związku z czym można przyjąć, że wynik ich kontroli w tychże kolejnych postępowaniach musiałby być identyczny. Rozwiązanie to pozwala na ocenę - z tego punktu widzenia - regulacji polskiej w kategoriach środka stosownego i skutecznego, zgodnie z wymaganiami płynącymi z art. 7 ust. 2 dyrektywy 93/13.

5. Odnosząc się do podmiotowych granic prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone należy wyjść z założenia, że art. 479⁴³ k.p.c. ustanawia w tym zakresie odstępstwo od reguł ogólnych wynikających z art. 365 § 1 i art. 366 k.p.c. Z art. 479⁴³ k.p.c. wynika, że wyrok - od chwili wpisania uznanego za niedozwolone postanowienia wzorca umowy do rejestru prowadzonego przez Prezesa zgodnie z art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c. - ma skutek wobec osób trzecich. Oznacza to rozszerzenie

jego prawomocności materialnej na osoby niebędące stronami procesu zakończono tym wyrokiem, podczas gdy w świetle art. 365 § 1 i art. 366 k.p.c. zasadą jest, że prawomocność materialna wyroku działa tylko *inter partes*.

Zasada ta ma podstawę w tym, że proces toczy się między stronami, a jego celem jest zlikwidowanie sporu przez rozstrzygnięcie o tym, jaka jest sytuacja prawna między nimi. W zakresie, w którym przedmiot sporu odnosi się do praw i obowiązków będących w dyspozycji stron, dodatkowe znaczenie ma założenie, że wyrok nie powinien działać w szerszym zakresie podmiotowym niż zakres objęty dyspozycją stron. Ograniczenie prawomocności materialnej do stron jest ponadto konsekwencją tego, że proces toczy się z ich udziałem i one mają wpływ na jego tok, podczas gdy inne osoby zasadniczo pozostają poza procesem i nie wpływają na jego przebieg. Zachodzi ścisły związek między tym, jakie są lub mogą być granice podmiotowe prawomocności materialnej wyroku, a tym, jakie są lub powinny być granice podmiotowe - w procesie, w którym zapadł ten wyrok - prawa do wysłuchania, będącego zasadniczym elementem prawa do rzetelnego procesu, wynikającego z prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji, art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284, i art. 47 ust. 2 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz.Urz. UE z dnia 14 grudnia 2007 r., C 303, s. 1).

Wyjątki od zasady działania prawomocności materialnej wyroku *inter partes*, ustanowione wprost w przepisach prawa (por. np. art. 58, art. 435 § 1, art. 458 § 1 i art. 887 § 2 k.p.c., art. 254 § 1 i 4 oraz art. 427 § 1 i 4 k.s.h., art. 49 § 2 ustawy z dnia 16 września 1982 r. - Prawo spółdzielcze, jedn. tekst: Dz. U. z 2013 r, poz. 1443 ze zm., art 23 ust. 4 ustawy z dnia 26 października 2000 r. i giełdach towarowych, jedn. tekst: Dz. U. z 2014 r., poz. 197 ze zm., art. 78 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej, jedn. tekst: Dz. U. z 2013 r., poz. 950 ze zm., art. 21 ust. 3 ustawy z dnia 17 grudnia 2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym, Dz. U. z 2010 r. Nr 7, poz. 44) lub wynikające ze szczególnych relacji, w których osoby trzecie, objęte prawomocnością, znajdują się w stosunku do stron lub przedmiotu procesu (np. następcy prawni stron procesu), wymagają odpowiedniego uzasadnienia oraz zharmonizowania z postulatem zapewnienia tym osobom prawa do

wysłuchania (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2008 r., III CZP 80/08, OSNC 2009, nr 9, poz. 118).

Motywem, który legł u podstaw ustanowienia w art. 479⁴³ k.p.c. rozszerzonej podmiotowo prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone, było to, aby skutki ochrony prawnej udzielonej w postępowaniu w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone były adekwatne do celu i charakteru tego postępowania, a tym samym, aby przeprowadzana w jego ramach abstrakcyjna kontrola abuzywnych klauzul umownych była stosowna i skuteczna. Postępowanie w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone służy ochronie zbiorowego interesu konsumentów jako elementu interesu publicznego; pośrednio ze skutków tej ochrony korzystają indywidualne podmioty. Wobec tego wykładnia art. 479⁴³ k.p.c. w zakresie, w którym przepis ten rozszerza podmiotową skuteczność prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone, powinna być taka, aby z jednej strony cel tego postępowania był skutecznie realizowany, a z drugiej strony, aby następowało to w sposób niewykraczający poza ten cel.

Spojrzenie na kształt normatywny rozwiązań przyjętych w postępowaniu uregulowanym w art. 479³⁶-479⁴⁵ k.p.c. pozwala na wniosek, że zbiorowy interes konsumentów jest reprezentowany i realizowany po jego stronie czynnej, podczas gdy po stronie biernej reprezentowany i realizowany jest interes indywidualny pozwanego przedsiębiorcy. Wskazuje na to jednoznacznie regulacja dotycząca legitymacji czynnej w omawianym postępowaniu. W świetle art. 479³⁸ k.p.c. określenie podmiotów, którym taka legitymacja przysługuje, nastąpiło na podstawie konstrukcji powództwa powszechnego (*actio popularis*), samoistnego powództwa organizacji pozarządowej i powództwa organu publicznego (rzecznik konsumentów, Prezes). Uzupełniające znaczenia ma ewentualnie legitymacja prokuratora oraz Rzecznika Praw Obywatelskich. Żaden z legitymowanych czynnie podmiotów nie dochodzi ochrony swych praw, lecz zbiorowego interesu konsumentów jako postaci interesu publicznego.

Inaczej rzecz się przedstawia po stronie pozwanej. Przepisy kodeksu postępowania cywilnego nie zawierają regulacji będących choćby odpowiednikami regulacji zastosowanych po stronie czynnej. Obowiązuje założenie, że legitymacja bierna przysługuje konkretnemu przedsiębiorcy, który stosował lub stosuje kwestionowane postanowienie. Przedsiębiorca ten, broniąc się przed żądaniem pozwu, reprezentuje i realizuje własny interes, jak w wypadku pozwanego w zwykłym, klasycznym procesie, podporządkowanym regułom właściwym sporom o charakterze indywidualnym. Ustawodawca nie przewidział możliwości pozwania organizacji przedsiębiorców, która w celu ochrony ich zbiorowego interesu może sprzeciwiać się uznaniu określonego postanowienia wzorca umowy za niedozwolone. Założeniu, że podmioty występujące po stronie czynnej działają jako reprezentanci zbiorowego interesu konsumentów, podczas gdy pozwany przedsiębiorca realizuje i reprezentuje własny, indywidualny interes, odpowiada to, że według art. 479⁴³ k.p.c. z rozszerzonej podmiotowo prawomocności materialnej korzysta wyłącznie wyrok uwzględniający powództwo, tj. taki, do którego zmierzają wskazane podmioty, nie przysługuje ona natomiast wyrokowi oddalającemu powództwo, tj. takiemu, który zaspokaja interes pozwanego przedsiębiorcy.

Odmienność interesów reprezentowanych po stronie czynnej i biernej postępowania w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone daje podstawę do stanowiska, że - jakkolwiek brzmienie art. 479⁴³ k.p.c. nie przewiduje odpowiedniego zróżnicowania - trzeba w ramach wykładni dokonać jego teleologicznej redukcji. Powinna ona skutkować przyjęciem, że przewidziana w tym przepisie rozszerzona podmiotowo prawomocność materialna wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone działa jednokierunkowo, tj. na rzecz wszystkich osób trzecich, ale wyłącznie przeciwko pozwanemu przedsiębiorcy, przeciwko któremu ten wyrok został wydany. W efekcie omawiany wyrok działa na rzecz wszystkich (strony powodowej i wszystkich osób trzecich), ale tylko przeciwko konkretnemu pozwanemu przedsiębiorcy. W tych ramach należy lokować regulacje przewidujące, że wyrok uwzględniający powództwo korzysta z rozszerzonej podmiotowo prawomocności materialnej dopiero od chwili wpisania uznanego za niedozwolone postanowienia wzorca umowy do rejestru prowadzonego przez Prezesa,

że przedmiotowy rejestr jest jawny, jak również że każdy prawomocny wyrok wydany w sprawie o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone podlega ogłoszeniu w Monitorze Sądowym i Gospodarczym (art. 479⁴³, art. 479⁴⁴ § 2 i art. 479⁴⁵ § 3 k.p.c.).

Stanowisko, że wyrok uwzględniający powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone działa na rzecz wszystkich, ale wyłącznie przeciwko pozwanemu przedsiębiorcy, harmonizuje z postulatem zagwarantowania prawa do wysłuchania. Działanie prawomocności materialnej przedmiotowego wyroku na rzecz wszystkich nie prowadzi do naruszenia prawa do wysłuchania osób trzecich, które nie uczestniczyły w postępowaniu po stronie powodowej, gdyż chodzi o wyrok, który jest dla nich korzystny. Nie ma potrzeby, aby inne osoby mogły wszczynać na nowo postępowanie o uznanie za niedozwolone postanowienia wzorca umowy o tej samej treści normatywnej przeciwko temu samemu pozwanemu przedsiębiorcy, gdyż skutki wyroku działają na ich rzecz w indywidualnych sporach z tym przedsiębiorcą.

Z kolei ograniczenie działania prawomocności wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone wyłącznie do pozwanego przedsiębiorcy oznacza, że niekorzystne skutki tego wyroku kierowane są jedynie do tego podmiotu, który miał zapewnione prawo do wysłuchania w postępowaniu. Skutki te wyrażają się w daleko idącej ingerencji w sferę prawną pozwanego przedsiębiorcy, który musi się liczyć z tym, że w każdym indywidualnym sporze z jego udziałem sąd - pozostając związany prejudycjalnym skutkiem tego wyroku - będzie musiał uznać dane postanowienie umowne za niedozwolone, oraz że w razie stosowania przez niego zakwestionowanego postanowienia Prezes będzie mógł wszcząć w stosunku do niego postępowanie o zaniechanie takiego działania jako praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumenta określonej w art. 24 ust. 2 pkt 1 u.o.k.k. z wszelkimi możliwymi następstwami. Gdyby tego rodzaju skutki miały rozciągać się także na pozostałych przedsiębiorców niewystępujących w postępowaniu po stronie pozwanej, to wymagałoby to - właśnie ze względu na ich rodzaj i zakres - takich rozwiązań normatywnych, które w odpowiedni sposób zabezpieczałyby im realizację prawa do wysłuchania.

Za niewystarczającą z tego punktu widzenia należy uznać ewentualność korzystania z interwencji ubocznej (art. 76 k.p.c.). Z reguły nie ma takich relacji innych przedsiębiorców z pozwanym przedsiębiorcą uzasadniających założenie, że powinni wiedzieć o wszczętym postępowaniu, a nie istnieje po ich stronie obowiązek dowiadywania się w Sądzie Okręgowym w Warszawie – Sądzie Ochrony Konkurencji i Konsumentów, czy zostało wszczęte postępowanie mające za przedmiot określone postanowienie wzorca umowy. W ustawie nie ma rozwiązań przewidujących mechanizm upowszechniania informacji o wszczęciu określonego postępowania i jego przedmiocie.

Jednokierunkowe - na rzecz wszystkich - rozciągnięcie skutków prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone wpisuje się w wymaganie wynikające z art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13, aby przyjęte na poziomie krajowym środki były stosowne i skuteczne. Działanie omawianego wyroku na rzecz wszystkich, ale w stosunku do konkretnego pozwanego przedsiębiorcy, jest proporcjonalne, ponieważ pozwala na zachowanie równowagi pomiędzy potrzebą zapewnienia efektywności kontroli abstrakcyjnej a koniecznością respektowania prawa do wysłuchania jako podstawowego elementu prawa do rzetelnego postępowania, wynikającego z prawa do sądu. Udzielana w tych granicach w ramach tej kontroli ochrona prawna pozostaje skuteczna, ponieważ z jej dobrodziejstw w stosunku do pozwanego przedsiębiorcy korzystać może każdy, kto chce powołać się na niedozwolony charakter postanowienia wzorca umowy, stosowanego przez tego przedsiębiorcę, a zakwestionowanego przez sąd ochrony konkurencji i konsumentów.

Trzeba ponadto zaznaczyć, że - w świetle akapitu 23 motywów i art. 7 ust. 3 dyrektywy 93/13 - kontrola abstrakcyjna oznacza kontrolę dokonywaną w oderwaniu od konkretnych stosunków umownych i okoliczności ich powstania, nie zaś kontrolę umożliwiającą prewencyjne eliminowanie stosowania określonego postanowienia z gospodarki w ogóle lub danego jej sektora, czyli w oderwaniu od jego stosowania (zalecania) przez poszczególnych przedsiębiorców. Przepis art. 7 ust. 3 dyrektywy 93/13 uwzględnia okoliczność, że może zachodzić potrzeba dokonywania kontroli abstrakcyjnej ze skutkiem

przeciwko kilku podmiotom, w tym przedsiębiorcom, ale jako sposób osiągnięcia takiego rezultatu wskazuje konieczność umożliwienia ich łącznego pozwania w jednym i tym samym postępowaniu, a nie objęcie ich skutkami postępowania prowadzonego przeciwko któremukolwiek z nich. Wymaganie to w prawie polskim spełnia możliwość łącznego pozwania - jako współuczestników formalnych (art. 72 § 1 pkt 2 k.p.c.) - przedsiębiorców stosujących lub zalecających stosowanie tych samych lub podobnych wzorców umów. Na przeszkodzie temu nie stoi warunek odnoszący się do właściwości sądu, gdyż wszystkie sprawy o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone skupione są we właściwości Sądu Okręgowego w Warszawie - Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (art. 479³⁶ k.p.c.).

Z tych względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę, jak na wstępie.

eb